

Nikdy jsem Španělsko neopustil

S Enriquem Lísterem Lópezem o jeho otci, španělské občanské válce, Praze šedesátých let, okupaci v srpnu 1968 a dveřích, které zavíralo nebo otvíralo jméno generála Lístera

MILAN BÁRTA

Začátkem roku 2014 do České republiky dorazili francouzští filmaři s tím, že připravují dokumentární film o osudu španělských republikánských emigrantů, kteří byli počátkem 50. let nuceni opustit Francii a našli útočiště v zemích sovětského bloku, včetně Československa. Jedním z nich byl také Enrique Líster Forján, legendární obránce Madridu a poté velitel republikánských vojsk v řadě velkých bitev občanské války. Odborným poradcem dokumentu byl syn tohoto význačného velitele, Enrique Líster López, a tak se od něj autor pokusil získat informace nejen o osudu jeho otce a dalších republikánských emigrantů, ale také o československých interbrigadistech, kteří na frontách španělské občanské války působili.¹



Aragonská fronta, pohled na hlavní ulici v Pancrudu, 6. února 1938

Foto: NA

Váš otec patřil k nejslavnějším republikánským velitelům ve španělské občanské válce, jak vzpomínal na toto období?

Téma španělské občanské války se ustavičně opakovalo jak v rodinných rozhovorech, tak v rozhovorech se španělskými emigranty, kterých se přímo týkaly tři roky bojů této války. Proplétala se v nich témata velkých bitev, politických utkání mezi jednotlivými politickými stranami nebo stranickými vůdci. Probírala se jednotlivá fakta, lidské osudy, nebo se jen vzpomínalo na anekdotické události.

Zmínil se někdy generál Líster o pobytu v Sovětském svazu ve 30. letech, kde studoval Leninskou školu a Frunzeho vojenskou akademii?

¹ Výsledkem je toto interview, které vznikalo výhradně e-mailovou cestou, přičemž jsem vzhledem k jazykové bariéře otázky kladl v češtině, ve Francii je do španělštiny překládal jeden z bývalých emigrantů Marc Ruano (jemuž touto cestou děkuji), který následně odpovědi překládal ze španělštiny do češtiny.

V Moskvě žil v letech 1932 až 1935, rok studoval na Leninské škole řízené Kominternou, rok pracoval jako důlní vrtač při stavbě moskevského metra a několik měsíců se účastnil přípravného vojenského kurzu ve „zvláštní škole“ Kominterny. Prakticky všichni Listerovi životopisci se dopouštějí stejné chyby, když mu takřka mytický přisuzují studium na Frunzeho vojenské akademii v letech 1934 až 1935, místo aby ho zařadili až do roku 1939, po jeho emigraci do SSSR. Učil se tam až do počátku německo-sovětské války v červnu 1941, kdy vstoupil do Rudé armády a poté v roce 1943, už v hodnosti generála, do polské armády. Tvůrcem této legendy o Frunzeho vojenské akademii je Hemingway, který to napsal ve své knize *Komu zvoní hrana*. „Zvláštní škola“, kterou absolvoval během několika měsíců na přelomu let 1934/1935, neměla nic společného s vojenskou akademií. Jednalo se o rychlokurz taktiky gerilového městského boje: ovládnutí konvenčních zbraní, použití výbušnin, čtení map, použití „neviditelného inkoustu“ atd. Jinak řečeno šlo o jakousi přípravu pro případ ozbrojeného utkání se silami krajní pravice. V tom daly dějiny za pravdu komunistickému internacionalismu: díky tomu byli naštěstí Lister, Modesto a jiní připraveni čelit 18. července 1936 v Madridu fašistickému povstání.

Zmiňoval váš otec v souvislosti s občanskou válkou ve Španělsku československé dobrovolníky patřící k interbrigádám? Mluvil někdy o Josefu Pavlovi, veliteli praporu dobrovolníků a v roce 1938 celé brigády?

V době svého pobytu v Praze (v letech 1950 až 1960), udržoval s českými interbrigadisty velmi dobré styky. Velice se zajímal o publikace a nejrůznější drobné práce věnované občanské válce ve Španělsku, které vyšly v Československu. Soupis těchto prací je dlouhý, a proto se omezím na citaci některých z nich: jako společné dílo bývalých dobrovolníků uvedu *Bojovali jsme ve Španělsku* (1956), dále



■ Enrique Lister Forján (21. 4. 1907 Ameneiro u Santiaga de Compostela – 9. 12. 1994 Madrid)

Pocházel z početné chudé rodiny, od dětství těžce pracoval. S otcem odešel za prací na Kubu, kde byl poprvé zatčen za nelegální práci. Po návratu do Španělska se zapojil do ilegální činnosti proti diktatuře Prima de Riveru a uprchl na Kubu. Vstoupil do Komunistické strany Kuby, v roce 1928 se vrátil do Španělska a záhy se stal členem Komunistické strany Španělska. Několikrát byl zatčen, v letech 1932–1935 žil v Sovětském svazu, absolvoval kurz vojenské přípravy a podílel se na stavbě moskevské podzemní dráhy. Do Madridu se vrátil v roce 1935. Byl pověřen dohledem nad organizováním Protifašistické lidové milice. Po vypuknutí občanské války měl v čele komunistického Pátého pluku velký podíl na zastavení ofenzivy nacionalistů proti Madridu. Po vzniku republikánské Lidové armády velel I. smíšené brigádě a později 11. divizi, která sehrála důležitou roli při bojích na Jaramě a u Guadalajary. Velel ve většině velkých bitev občanské války – u Brunete, Belchite, Teruelu, na Ebru i při ofenzivě na aragonské frontě.

Po porážce republiky emigroval do SSSR, vystudoval Frunzeho vojenskou akademii. Po napadení SSSR se stal generálem Rudé armády, pomáhal cvičit polské exilové jednotky, měl podíl na prolomení blokády Leningradu v lednu 1944. Na konci roku 1944 byl vyslán k Titovým jednotkám, vysloužil si hodnost generála Jugoslávské lidové armády. Po válce se ve Francii pokusil z bývalých republikánských bojovníků protinacistického komunistického odboje vytvořit protifrankovské gerilové jednotky.

Poté, co byla v roce 1950 Komunistická strana Španělska ve Francii zakázána, odešel s několika desítkami dalších Španělů do Československa, kde žil do roku 1956. V roce 1959 patřil mezi španělsky mluvící poradce vyslané ze SSSR na Kubu. V 60. letech docházelo v Komunistické straně Španělska k názorovým rozporům, které vyvrcholily po invazi vojsk států Varšavské smlouvy do Československa. Lister pobýval v srpnu 1968 v Praze a stal se svědkem okupace. V roce 1970 byl z Komunistické strany Španělska vyloučen, založil promoslovenskou Španělskou komunistickou dělnickou stranu. Po smrti diktátora Francisca Franca y Bahamonde mu byl v roce 1977 umožněn návrat do Španělska.

Fotografie z československého velvyslanectví v Havaně, 5. května 1961. Setkání při příležitosti oslav výročí osvobození Prahy Rudou armádou, zleva Che Guevara, Vitorio Vidali (v době španělské občanské války vystupující jako velitel Carlos) a Enrique Lister Forján.

Foto: archiv Enriquy Listera Lópeze

Španělskou arénu (1956) od Otakara Černocha a *Kráter se otevírá* od Ilji Barta (1957). Byl také systematicky zván na všechny vzpomínkové akce. Proto těžce nesl represe, které některé z bývalých dobrovolníků postihly, dopad „pražských procesů“ na české interbrigadisty. Mnohé z nich poznal v průběhu války ve Španělsku, jako například zmíněného Josefa Pavla. Je zajímavé konstatovat jistou podobnost v životopisech těchto dvou osob: Pavel nastoupil na moskevskou Leninskou školu v roce 1935, kdy Líster opouští SSSR a odchází do Španělska. Pavel také studoval na vojenské škole. Počátkem roku 1937 odešel do Španělska, kde postupně velel praporům Dimitrov a Čapajev. I na vojenských polích ve španělské válce se osudy Pavla a Lísterova propletly. Pro zajímavost, v době, kdy byl Pavel propuštěn z vězení (1955), se čirou náhodou setkal s Lísterem v samoobsluze Koruna dole na Václavském náměstí v Praze. Na tomto sympatickém místě, mezi chlebíčky a pivem, Pavel popsal „svému generálovi“ svou smutnou epopej „nepřítele národa“. Vyprávěl mu mimo jiné, že když se po propuštění setkal s Arturem Londonem, zřackoval budoucího autora *Výpovědi* uprostřed Václavského náměstí za smutnou roli, kterou sehrál v groteskním „představení“ výslechů a procesů. Rok po otcově smrti (1995), po přečtení knihy Karla Bartoška (*Les Aveux des archives, Prague - Paris - Prague, 1948-1968*), jsem musel konstatovat, že reakce Pavla vůči Londonovi byla bezpochyby odůvodněná.

Jaké byly vaše osudy po odchodu ze Španělska?

Já jsem Španělsko nikdy neopustil. Narodil jsem se v Moskvě 20. června 1941, dva dny předtím, než německá armáda napadla Sovětský svaz...

Udržovali spolu emigranti ze Španělska kontakty i po odchodu ze země?

Ve všech zemích (Evropa, Latinská Amerika, severní Afrika), kde se usa-



Republikánská jednotka na pochodu a repatriování republikánští milicionáři v San Sebastianu, 1939
Foto: NA

dily početné skupiny uprchlíků, které vytvořily většinu španělské republikánské diaspory, vyvíjeli Španělé intenzivní politickou, kulturní a lidskou aktivitu. Například ve Francii byli republikáni jedním z klíčových elementů místního odboje. Po občanské válce se španělská kulturní střediska vytvořila ve všech zemích, které je přijaly. Avšak hlavní náplní činnosti republikánské

emigrace na celém světě se stal neustálý boj proti frankistické diktatuře, zvyšování informovanosti a mobilizace veřejného mínění v jednotlivých zemích, kam odcházeli.

Jak na vás působil pobyt v Sovětském svazu?

Můj pobyt v SSSR můžeme rozdělit do



Otec a syn Listerové v roce 1968

Foto: archiv Enriqua Listera López

Po válce našla v Československu útočiště skupina španělských uprchlíků. Byl s nimi váš otec v kontaktu?

Koncem čtyřicátých let žila v Praze řada španělských komunistů, většinou to byli republikánští vojenští velitelé, kteří působili jako vojenští poradci v Jugoslávii a kteří museli v roce 1948, v době rozkolu mezi Titem a Stalinem, opustit Bělehrad. V roce 1950 byla ve Francii zakázána Komunistická strana Španělska (PCE) a stovky jejích členů a středních vedoucích kádřů byly zatčeny. Mnohé z nich přijaly v roce 1951 čtyři socialistické země (Polsko, Maďarsko, NDR a Československo). Španělský kolektiv v Československu byl rozdělen do dvou skupin: první se usadila v Praze, druhá v Ústí nad Labem. V Praze našlo útočiště několik vysokých představitelů PCE: Uribe, Mije, Moix, Líster, Córdón, Modesto. Praha se také stala centrem celé španělské politické emigrace ve východní Evropě, přičemž otec byl zodpovědný za koordinaci činnosti. Proto jsem byl v neustálém kontaktu s vyhnanci, znal problémy každého z nich, často zasahoval do jejich řešení. Ve skutečnosti byla otázka zákazu Komunistické strany Španělska ve Francii v roce 1950 a formování španělské komunistické emigrace v roce 1951 ve východní Evropě jedním z témat mé dizertační práce.² K této problematice jsem publikoval články, představil ji na několika konferencích a kongresech, zúčastnil jsem se také natáčení dokumentárních filmů.

Jak na vás tehdejší Československo zapůsobilo?

Jak jsem již uvedl, mezi lety 1950 až 1960 jsme často pobývali v Praze. Studoval jsem na sovětské škole, ale žil jsem dost těsně spjat s realitou země, která nás přijala a poskytla nám své pohostinství a pomoc. Prožil jsem zde velmi příjemná léta. Navázal

tří období: od roku 1941 do roku 1946, kdy jsme se přestěhovali do Paříže. V letech 1950 až 1951 jsme pak s matkou a sestrou bydleli v Budapešti, poté v letech 1951 až 1952 v Praze. Od roku 1952 do roku 1956 jsem bydlel a učil se v Mezinárodním dětském domě v Ivanově (asi 250 kilometrů od Moskvy). Od roku 1955 do roku 1960 jsem opět bydlel v Praze, kde jsem pokračoval ve studiích na sovětské

škole. Maturitu jsem složil v Moskvě v roce 1961. Poté jsem studoval Fakultu historie na Lomonosovově univerzitě, kde jsem získal diplom historika a sociologa. Pro zajímavost, v době svých univerzitních studií jsem žil s československým pasem. V den oficiálního (a velmi okázalého) udělení diplomu mi proto byl předán také cenný dokument na jméno „Enrique Líster, československý občan“.

² *L'exil communiste espagnol en France et en URSS (1939–1950). Contribution à l'histoire d'une émigration.* Doktorská práce obhájená 14. prosince 2002 na univerzitě v Poitiers.

■ **Enrique Líster López** (20. 6. 1941 Moskva, dva dny před německým útokem na SSSR)

V roce 1946 se s rodiči přestěhoval do Paříže. Tady bydleli až do roku 1950, kdy byla Komunistická strana Španělska ve Francii zakázána. Poté se rodina stěhovala po zemích východního bloku. Žil v Maďarsku, v Československu a v Sovětském svazu, kde vystudoval historii na Lomonosovově univerzitě a získal diplom z historie v oboru „současné dějiny“ a sociologie. V roce 1968 nastoupil jako lektor ruštiny na univerzitě v Poitiers ve Francii, kde obhájil doktorskou práci na téma „Španělská komunistická emigrace ve Francii a v SSSR (1939–1950)“. Po dvanáct let stál v čele katedry slovanských studií na univerzitě v Poitiers. V roce 2008 odešel do důchodu.

V mládí se stal členem Komunistické strany Španělska, z níž byl v roce 1970 vyloučen. V roce 1973 se podílel na vzniku Španělské komunistické dělnické strany (Partido Comunista Obrero Español – PCOE) a stal se členem jejího ústředního výboru, jímž byl až do roku 1985. Vedle toho do stejného roku vedl Ideologický výbor PCOE.

Je autorem několika knih zabývajících se eurokomunismem, např. *Carillo, dva líce stejné měny a Leninismus a oportunismus*. Od 90. let se věnuje studiu protifrankistické emigrace ve Francii a zemích východní Evropy.

V srpnu roku 1968 byl společně s otcem, s nímž byli ubytovaní v hotelu Praha, svědky vojenského zásahu vojsk států Varšavské smlouvy v ČSSR. V roce 2008, při příležitosti čtyřicátého výročí tohoto zásahu, vydal vzpomínkovou knihu zabývající se těmito událostmi *Praha, srpen 1968. Stránky z osobního deníku*.

V současné době se věnuje sepsování pamětí, práci na zahradě, preparování živočichů a svým vnoučatům.

jsem přátelské vztahy s řadou Čechů, poznal jsem mnoho velice zajímavých osobností, například režiséra Jiřího Menzela a fotografa Josefa Koudelku, blízké přátele mého švagra Marca Moixe. Vzhledem k tomu, že Československo (obzvláště Praha) bylo „výlohou socialistického tábora“ s vysokou životní úrovní a bohatou kulturou, život zde byl velice příjemný a obohacující.

Váš otec byl v srpnu 1968 v Praze. Jak na tuto dobu vzpomínal? Jaké důsledky mělo vzplanutí Pražského jara pro španělské exilové komunisty?

S otcem jsme přijeli z Moskvy do Prahy 19. srpna 1968. Ubytovali nás v hotelu Ústředního výboru KSČ, jmenoval se Praha, dnes Grand Hotel Bohemia, poblíž Staroměstského náměstí. Dva dny po našem přiletu okupovala vaši zemi vojska států Varšavské smlouvy. V šest hodin ráno jsme už byli s otcem venku v pražských ulicích a zažili jsme in vivo tyto dramatické chvíle. Celý týden jsem chodil po městě, četl noviny, sbíral letáky, na-

slouchal rozhovorům lidí a polemikám mezi okupujícími vojáky a prostými občany. Metodicky jsem zapisoval vše, co jsem viděl, slyšel a četl. Přemýšlel jsem tenkrát z různých osobních důvodů o sepsání reportážní knihy. Projekt knihy nakonec zůstal ležet v šuplíku čtyřicet let. V roce 2008, při příležitosti čtyřicátého výročí srpnové invaze, u vědomí, že mám morální povinnost popsat, co jsem viděl a zažil v těch již vzdálených letech, jsem v Madridu vydal knihu *Praga, agosto de 1968. Páginas de un diario personal (Praha, srpen 1968. Stránky z osobního deníku)*.

Tato vojenská intervence vyvolala vážnou krizi v západoevropských komunistických stranách a obzvláště v Komunistické straně Španělska. Otec byl proti intervenci, jelikož ji považoval za neopodstatněnou, podle něj by bývalo vhodnější řešit problémy politickou cestou, a ne vojenskou. Ale stejně tak byl proti tomu, aby intervence sloužila jako důvod k přerušení vztahů španělských komunistů se stranami socialistického tábora. Španělská skupina v Ústí nad Labem byla méně kategorická. Vý-

sledkem československé krize bylo, že se Komunistická strana Španělska rozštěpila na několik táborů, vznikly nové komunistické strany, mezi nimi i Lísterova Španělská komunistická dělnická strana (Partido Comunista Obrero Español). Krize v Československu se stala fatální pro všechny evropské komunistické strany. Zde byl počátek jejich postupné dezintegrace, počínaje těmi nevlivnějšími a zdánlivě nejsilnějšími: italskou, francouzskou a španělskou. Souběžně s tím se rozpadal socialistický tábor.

Kdy jste se mohli vrátit do Španělska?

V roce 1968 jsem se přestěhoval do Paříže. O rok později jsem přesídlil do Poitiers, kde jsem začal učit na univerzitě, nejprve jako lektor ruštiny a později jako profesor a vedoucí Katedry slovanských studií na Filozofické fakultě. Každý rok jsem se systematicky obracel na konzulární zastoupení Španělska s žádostí o španělské občanství a španělský pas. Každý rok jsem dostal zápornou odpověď. Důvod? Byl jsem synem Lístera. Musel jsem čekat na úmrtí diktátora Franka a návrat demokracie do Španělska, abych v roce 1977 na španělském konzulátě v Paříži konečně dostal svůj první španělský pas. Krátce poté, 7. listopadu 1977, jsme s otcem přistáli v Madridu. Konečně jsem kráčel po španělské půdě.

Jaké to bylo, být synem legendy?

To, že jsem byl Lísterovým synem, mi otevíralo dveře v nejrůznějších zemích, v nichž jsem musel žít nebo které jsem navštívil, hlavně v těch socialistických. Ale stejně tak se to při jiných příležitostech stalo důvodem ke křivdě, jakou byl například zákaz vstupu do Španělska po dobu 36 let. I tady se projevilo, že jsem byl synem Lístera, zapřísáhlého nepřítele frankistické diktatury. Byl mi rovněž odepřen vstup do Spojených států amerických, ale to mi vadí mnohem méně.

pd